

„JUSTIȚIE PRIN REMEMORARE SAU MEMORIE CA FORMĂ DE JUSTIȚIE”

Prof., dr. **Elena SIUPIUR**

Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române, București

Memoria colectivităților umane din comunism, blocată timp de jumătate de veac de cenzură, în arhive secrete ale statului comunist, strivită de interdicții, amenințări și frică, își revine după 1989. Ca și în alte state ale fostului bloc sovietic, mișcarea intelectuală din Republica Moldova s-a mobilizat pentru a reface din amintiri, din documente, din vocile rămase încă în viață istoria unei lumi condamnate la tăcere și uitare.

Tragedia Basarabiei din secolul trecut a început cu Pactul Ribbentrop-Molotov din 1939, pus în aplicare, în 1940, prin invazia armatei roșii. Odată cu ocupația sovietică a teritoriului românesc încep marile deportări în valuri în Siberia și Kazahstan. Acestea vor continua până în 1953, multă lume fiind închisă în lagăre, exilată în pădurile Siberiei, în taigaua Altaiului. Erau ridicate familii cu copii de la vârsta de un an și bătrâni de 70 de ani.

După 75 de ani de uitare, un grup de istorici din Republica Moldova reușește să înregistreze mărturiile a sute de foști deportați. În 2016, au apărut la Chișinău primele trei volume în cadrul unui vast program de cercetare, condus de prof. univ., dr. hab. Anatol Petrencu –

Programul de Stat „Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din RSS Moldovenească în perioada anilor 1940–1941, 1944–1953”. Rezultatele obținute în primii doi ani de cercetare cuprind mărturii orale și documente pentru 12 volume din colecția de documente de istorie orală „Arhivele Memoriei”, din care la momentul de față au văzut lumina tiparului primele trei, citate mai sus. Acestea conțin 45 (21+12+12) de mărturii ale persoanelor deportate în Siberia și Kazahstanul de Nord, care au scăpat cu viață și cărora li s-a permis peste ani să se întoarcă în Basarabia (astăzi, Republica Moldova).

Fiecare mărturie îmbracă forma unui studiu de caz, însoțit de o *Notă introductivă* și *Anexe* (cu documente din arhiva de familie, documente din arhivele fostelor organe sovietice de represiune și fotografii ale timpului) – toate îngrijite și redactate circuitului științific de către cercetătorii instituțiilor universitare (Universitatea de Stat din Chișinău, Universitatea de Stat din Bălți, Universitatea de Stat din Cahul), ai centrelor muzeistice (Muzeul Național de Istorie a Moldovei) și academice (Institutul de Istorie, AȘM). Altminteri

Arhivele memoriei: recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Memorii. Documente. Studii de caz. Chișinău: Balacron, 2016.

Vol. I, tom 1. *Cercetări realizate în localitățile din centrul Republicii Moldova.* Ludmila D. Cojocaru (editor). 336 p.

Vol. II, tom 1. *Cercetări realizate în localitățile din sudul Republicii Moldova.* Elena Postică (editor). 336 p.

Vol. III, tom 1. *Studii de caz. Cercetări realizate în localitățile din nordul Republicii Moldova.* Lidia Pădureac (editor). 336 p.

spus, *istorii orale*, consemnate cu acribie documentară de către cercetători devotați cunoașterii cât mai complexe a tragediei prin care au trecut conașionalii lor.

Înregistrările au fost făcute în centrul, în sudul și-n nordul Republicii Moldova. Aici aș atrage atenția că *sudul* nu mai corespunde realității din anii 1940–1945, pentru că sudul real geografic este acum în Ucraina (prin ciopârțirea Basarabiei de către Stalin); ca și Bucovina, aflată tot în Ucraina. Cercetările din sud și nord sunt amputate de această reorganizare stalinistă a unui teritoriu care, până în 1945, a fost parte a Regatului României. Sperăm ca cercetătorii ucraineni să inițieze o investigație similară, deși din deportații din perioada 1940–1941 și chiar din 1949–1951 n-a mai rămas aproape nimeni în viață la ora actuală. Iar unii nu s-au mai întors din Siberia. Din câte știm, există niște liste ale deportaților din perioada 1940–1941 în arhivele din Ismail (probabil, și în alte centre raionale), liste întocmite de autoritățile românești la revenirea, în 1941, în Basarabia. S-ar putea ca aceste liste să existe și în arhivele românești – ale Ministerului Apărării sau ale celui de Externe.

Crima umanitară săvârșită asupra populației – mai ales rurale – basarabene la intrarea armatelor sovietice aici depășește orice imaginație și rațiune. A fost aproape illogic, o acțiune fără folos pentru statul sovietic, mutarea în vagoane de vite la mii de kilometri distanță a familiilor țărănești din Basarabia, dar și a elitelor din târgurile și orașelele basarabene – preoți, învățători, profesori, studenți, călugări, avocați, funcționari; zecile și zecile de trenuri de marfă, plecate în 1941 cu zeci de mii de oameni sub privirile terorizate și disperate ale celor rămași pe peroane, amintesc îngrozitor de mult de trenurile cu evrei duși spre lagărele de exterminare din Polonia sau Germania. Aceeași intoleranță, aceeași ură împotriva unor ființe total nevinovate.

Iraționalul deportărilor spre Vest sau Est, toate spre lagăre de exterminare – prin diferite metode – te înspăimântă și astăzi, atunci când ascuți vocile celor rămași în viață și care depun mărturie pentru ce s-a petrecut cu ei și cu miile din preajma lor, propriile familii, vecini, consăteni... În istoria Europei, aceste deportări, de o parte și de alta, în masă, a milioane de oameni, este poate cea mai cumplită și irațională manifestare a comportamentului uman.

Citind mărturiile copiilor de altădată exilați în Siberia, aruncați în voia sorții în păduri și taigale cu mamele lor, încerci să înțelegi ce s-a petrecut, cauți să găsești o ordine, o rațiune a faptelor unor clase politice din acea vreme, dar nu te întâlnești decât cu ură și furie revărsate asupra unor nevinovați, și te mai întâlnești cu nedumerirea totală a celor jertfiți. Care acum

povestesc calm cercetătorilor istoria vieții lor, ca pe niște evenimente firești din perioada când erau copii și tineri, crescuți în păduri și lagăre, alături cu gropile comune ale părinților și bunicilor, săpate în aceleași taigale și lagăre.

Căutând mormântul tatălui său, un tânăr ajunge târziu în fața unei gropi comune din marginea unui lagăr: un ostaș bătrân care păzește împrejurimile și care, întrebat, îi răspunde: „Nu mai căuta... Cimitirul ista-i mare cât Moldova ta și, oricât ai căuta, tu mormântul lui taică-tău n-ai să-l găsești! Atâta îți spun: el aici îi înmormântat, că o fost împușcat” (vol. I, tom. 1, p. 18). Cei 45 de martori și victime ale regimului totalitar din Basarabia, făcându-li-se auzite vocile odată cu publicarea primelor trei volume din colecția „Arhivele Memoriei”, depun mărturie atât despre experiența lor de viață în comunism, cât și despre cea a altor sute și mii de oameni deportați și condamnați în lagăre de muncă forțată și despre care nu mai există nimeni să vorbească, astăzi.

Senzația pe care ți-o lasă lectura mărturiilor acestor copii deportați în 1941, 1949 sau în 1951, ajunși acum maturi și care tot nu înțeleg de ce li s-a întâmplat ce li s-a întâmplat, este că peste Basarabia s-a prăbușit un haos produs de o lume sălbătică pe care nu o înțelegi. Dar dacă te duci în Rusia și citești memoriile rușilor trecuți prin același masacru, înțelegi că după revoluția din octombrie 1917 peste Rusia s-a așternut un haos irațional care a cultivat o ură demonică a unor oameni contra altor oameni, frații și părinții lor. Acest haos, după 1940, s-a revărsat, aidoma unui coșmar, și peste țările ocupate de Uniunea Sovietică. Începutul cumplit a fost făcut cu Basarabia și Bucovina, cu statele baltice și cu Polonia, deportații din aceste țări întâlnindu-se în taigalele și lagărele siberiene și în gropile comune mai mari decât propriile lor țări, de unde au fost smulși. După cum povestesc basarabeni deportați în 1941, în 1949 și în 1951.

Cărțile sunt însoțite de un registru de nume și, respectiv, de un registru toponimic, care devin instrumente foarte importante pentru inițierea căutării în arhive a altor nume dispărute demult din memoria oamenilor.

Lucrările readuc în memoria europeană acest uraș dezastru umanitar nejustificat de nimeni – regimul totalitar-comunist! Volumele de față, precum și cele viitoare, anunțate de colegii istorici de la Chișinău, fac ceea ce spune Ana Blandiana, „justiție prin rememorare, sau memorie ca formă de justiție”¹.

¹Ana Blandiana, discurs publicat în cotidianul german „Frankfurter Rundschau”, 1993.